
TENGELY ADRIENN

AZ ISKOLÁN KÍVÜLI NÉPMŰVELÉS KÉRDÉSE AZ 1931-ES ÉS AZ 1942-ES EGRI EGYHÁZMEGYEI ZSINATON

A felnőttkori közösségi művelődés, valamint a felnőttnevelés és -oktatás történeti dimenziói még meglehetősen feltáratlanok. Bár a témára vonatkozó esettanulmányok és rövidebb összegzések (Juhász, 2016; T. Kiss, 1999; Filla, 1998) már napvilágot láttak, azonban átfogó, monografikus történeti feldolgozása még várat magára. Különösen igaz ez az egyházak esetében, mellyel a kutatás még alig foglalkozott, holott különösen a katolikus körök¹ igen jelentős ilyen irányú tevékenységet fejtettek ki (Mihalovics, 1943), csakúgy, mint a különféle vallási jellegű egyesületek (Tengely, 2010, 385-390.; Kádár, 2013, 5-45.; Gelencsér, é. n., 695).

A történelemből a felnőttkori művelődés számos formája ismert, amely mindig az adott kor és társadalom sajátos viszonyait tükrözte. A 19. század végén és a 20. század első felében a modernizálódó társadalmi-gazdasági környezetben ennek jelenősége igen megnövekedett (T. Kiss, 1999). A Katolikus Egyház is felismerte ennek jelentőségét, elsősorban XIII. Leó pápa (1878–1903) nagy társadalmi enciklikája, az 1891-ben kiadott *Rerum Novarum*² hatására, mely kaput nyitott a modern társadalmi problémák katolikus megoldásainak keresésére (Petrás, 2013. 3-19). A téma korabeli jelentőségét jól tükrözi, hogy hazánkban a két világháború között az egyházmegyei zsinatokon is foglalkoztak az iskolán kívüli népművelés kérdésével.

Az 1917-es egyházi törvénykönyv, a *Codex Iuris Canonici* (CIC) 356. kánonja tízévente kötelezte a püspököket egyházmegyei zsinatok tartására.³ Magyarországon azonban 1918–1920 között a világháború elvesztése, az őszirózsás forradalom, a Tanácsköztársaság és az ország megcsonkítása olyan helyzetet teremtett, hogy lehetetlen volt ezt azonnal teljesíteni, de mihelyst konszolidálódtak a viszonyok, az 1920-as évek elejétől az egyházmegyékben sorra megindultak a zsinati munkálatok.⁴ Egerben a két világháború között a kánoni előírásokat pontosan betartva két egyházmegyei zsinatra is sor került 1931-ben és 1942-ben

1 A katolikus körök a 20. század első felében egy-egy település vagy városrész katolikus lakosai számára nyújtottak művelődési és kulturált szórakozási lehetőséget különféle rendezvények – előadások, felolvasások, bálók – szervezésével és könyvtárak működtetésével. Emellett a kaszinókhöz hasonlóan a helyi társadalmi életben is jelentős szerepet játszottak.

2 Szövege magyar fordításban: Tomka és Goják, 1993, 27–55.

3 *Codex Iuris Canonici*, 1917, 356. can. <http://www.jgray.org/codes/cic17lat.html> (Letöltés időpontja: 2017. február 28.).

4 Vác: 1921, 1930; Veszprém: 1923; Székesfehérvár: 1924, 1934; Szombathely: 1927; Kalocsa: 1928; Eger: 1931, 1942; Győr: 1935; Pécs: 1936; Pannonhalma: 1940; Esztergom: 1941. Gergely, 1999, 211–212.

(Tengely, 2016), melyek következtében kiadták az egyházmegye életét szabályozó statútumokat.⁵ Ezek azonban nem egyszerűen az egyházi törvénykönyv kivonatát jelentették, hanem a kánonokban általánosan előírt szabályozásoknak az egyházmegye térbeli és időbeli viszonyaira és igényeire igazított részletezését tartalmazták, gyakorlati útmutatást adva lehetőség szerint minden felmerülő ügyre vonatkozóan.

Az 1931. évi zsinati statútumok esetében az oktatásügyet taglaló rész foglalkozott egy külön alfejezetben az „iskolán kívüli népművelés” kérdésével, vagyis az elemi iskolát elvégzett fiatalok – akiket a kor felfogása alapvetően már felnőttnek tekintettek –, illetve felnőttek további nevelésének és oktatásának témájával. A statútumok különösen az ifjúsági korosztály vallási és erkölcsi nevelésére helyezték a fő hangsúlyt, melyet elsősorban az egyesületi élet keretében képzeltek el.

A tizenéves fiúk esetében elsősorban az ún. Katolikus Ifjúsági Egyesület keretében képzeltek el az ifjúság vallás-erkölcsi nevelését és továbbképző oktatását (Az 1931. évi... 154.1. §.). A 20. század elején valóban történtek kísérletek arra az egyházmegyében, hogy minden plébánián szervezzenek egy katolikus ifjúsági egyesületet,⁶ azonban az éves sematizmusok tanúsága szerint, melyekben 1929-től feltüntették az egyes plébániákon működő katolikus egyesületeket, ezek csak ritka esetben működtek ténylegesen.

Ezzel szemben a Levente-szervezet valóban jelen volt minden településen, ezért ezzel a zsinat is kiemelten foglalkozott a tizenéves fiúk nevelése kapcsán. A Levente a 12-21 év közötti fiúk kötelező állami szervezete volt 1921 és 1945 között, melynek keretében elsősorban testgyakorlással és katonai ismeretek elsajátításával foglalkoztak, a trianoni békeszerződésben megtiltott sorkatonaságot pótlandó (Gergely, 1976). A korban sok kifogás érte a szervezetet a papság részéről, különösen mert a levente-foglalkozásokat vasárnap tartották, így sok fiatal ezért kénytelen volt elmulasztani a misét. Azonban a panaszoknak nem sok foganatja lett, ezért az állami szervezettel szemben valószínűleg az egyház sikeresebb taktikának vélte, ha abba inkább beépül, mintegy „megkeresztelve” azt.⁷ Ezért a zsinat a plébánosok, a hitoktatók és a tanítók köteleységévé tette a Levente munkájában, sőt, irányításában való részvételt, *„tekintettel azokra a fontos egyházi és hazafias érdekekre, amelyek a Levente-intézményhez fűződnek”*. Az ő feladatuk elsősorban abból állt, hogy a Levente-mozgalom világi jellegű intézményét mindinkább a vallás világához közelítsék, például követeljék meg a leventék misehallgatását, gyónását, áldozását, illetve tartsanak számukra vallási témájú előadásokat, elmélyítve az ifjúságban a vallásos érzületet (Az 1931. évi... 122, 130.1, 154.1. §.).

Érdekes, hogy a fiatalok művelődése kapcsán a statútumok nem említik

5 Az 1931. évi egri egyházmegyei zsinat határozatai és törvényei (1931). Egri Érseki Líceumi Nyomda, Eger; Az 1942. évi egri egyházmegyei zsinat határozatai és törvényei (1942). Egyházmegyei Szent János Nyomda, Eger.

6 EFL Körlevelek 4597/1902, 2197/1911.

7 Gergely, 1999. 153–154., 162–163.; EFL Körlevelek 1897/1926, 3096/1926, 5394/1927.

a már a 19. századtól a magyar katolikus életben jelentős szerepet játszó és Eger városában is virágzó Katolikus Legényegyletet (Szecskó, 1992), melynek fő feladata éppen az iparoslegények vallás-erkölcsi nevelése és műveltségi szintjének emelése volt.⁸

Az elemi iskolából kikerült tizenéves leányok számára a zsinati statútumok a korban nagy népszerűségnek örvendő Mária-kongregációk megszervezését ajánlották, elsősorban a tanítónők közreműködésével (Az 1931. évi... 154.2. §.). A 16. századi gyökerekkel rendelkező, a jezsuita rendhez kötődő Mária-kongregációk a 20. század egyik legnépszerűbb katolikus hitbuzgalmi társulatainak számítottak, melyek egyedi sajátossága volt, hogy a legtöbb társulattal szemben kizárólag egyazon nemű, korú, illetve társadalmi helyzetű és műveltségű személyeket tömörítettek. A kongregációk elsődleges célját a személyes vallásosság és lelkiélet elmélyítése jelentette elsősorban Szűz Mária erényeinek követése által, emellett a jezsuita szellemi irányítás következtében másik feladatuk a katolikus társadalmi elit kinevelése volt, ezért ez a társulati forma elsősorban az iskolázottabb felső- és középrétegekben, illetve a városokban vált népszerűvé (Bangha, 1911. 3-9, 16-23.; Löffler, 1925. 8-67.; Kongreganisták kézikönyve, 1937, 3-5., 84-86.).

A zsinati statútumok a Mária-kongregációk alternatívájaként megemlítették a leányok számára egy bizonyos Szent Margit Egyesületet is. Mivel a kor egyháztörténeti irodalmában nem ismert ilyen nevű egyesület, lehetséges, hogy valójában a Katolikus Egyetemi és Főiskolai Nőhallgatók Szent Margit Körére kell gondolnunk. A Szent Margit Kört 1906-ban alapította a kor katolikus közéletének egyik legnagyobb hatású nőalakja, Farkas Edit, a Szociális Missziótársulat megalapítója az egyetemek és főiskolák katolikus hallgatónőinek összefogására, segélyezésére, hitéletének és katolikus öntudatának fejlesztésére (Magyar katolikus almanach III., 1929. 726.; Gergely, 1999, 126., 139., 145.). Azonban az is elképzelhető, hogy egy másik leányegyesület tervéről volt szó, amelyet az 1943-as szentté avatása előtt igen nagy népszerűségnek örvendő, a magyar leányifjúság példaképének tekintett Árpád-házi Szent Margitról kívántak elnevezni, és amelynek megalapítását az egyházi vezetők üdvösnek látták volna. Ez utóbbi lehetőséget valószínűbbnek tekinthetjük, mivel a nagyrészt földművelésből vagy ipari munkából élő, kevésbé iskolázott hívekkel rendelkező egyházmegyében a felsőoktatásban részesülő leányok száma elenyészően csekély lehetett.

A 1931-es egyházmegyei zsinati statútumok a felnőtt lakosság különféle irányú képzéséről elég szűkszavúan nyilatkoztak. Kijelentették, hogy a plébánosoknak „az iskolai tanítás eredményének állandósítására az iskolából kikerültek továbbképzésére is kiváló gondja legyen” (Az 1931. évi... 121. §.). Erre azonban – szemben az ifjúsági korosztállyal – az egyesületi munka helyett alkalmasabbnak tartották a tanfolyamokat és a vallási és egyháztörténeti témájú

8 A Katolikus Legényegylet a kézműves és iparos legények egyesülete, melyet Adolf Kolping alapított 1849-ben Kölnben az iparos ifjúság érdekvédelme és vallási és társadalmi nevelése érdekében. Magyarországon 1856-ban alakult meg az első Katolikus Legényegylet.

előadásokat, melyek szervezését a papság, a hitoktatók és a tanítók kötelességévé tették, lehetőleg a Katolikus Népszövetség⁹ munkaprogramja alapján (Az 1931. évi... 154.3. §.). Emellett javasolták a zsinati határozatok, hogy a papság támogassa az esetleg a településen működő ún. szabadoktatási bizottságok munkáját, mozdítsa elő az analfabéta tanfolyamok sikerét, valamint sürgesse a könyvtárak felállítását, szigorúan ellenőrizve, hogy a bekerülő művek megfeleljenek a katolikus világnézetnek és erkölcsi normáknak (Az 1931. évi... 154.3. §.). Hasonlóképpen a lelkipásztorok feladata volt a katolikus sajtó népszerűsítése és terjesztése is hívei körében, melyet a korban a népnevelés- és művelés legfontosabb eszközének tartottak (Az 1931. évi... 122. §.).

Az iskolán kívüli népművelés a zsinati határozatoknak megfelelő „működtesítésnek” ellenőrzése a kerületi tanfelügyelő kötelességének számított (Az 1931. évi... 154.4. §.).

A tíz évvel későbbi, következő egyházmegyei zsinat előkészítő munkálatai során komolyabban nem került szóba a kérdés, sem a káptalan,¹⁰ sem az egyházmegyei papság részéről,¹¹ amelyből arra következtethetünk, hogy egyrészt az adott szabályozást megfelelőnek tartották, másrészt pedig – amely még nagyobb súllyal eshetett latba – nem igazán foglalkoztatta a klérust a kérdés. A Levente folyamatosan működött az 1930-as években is, nyilván mindig a helyi vezetők személyétől függő együttműködést tanúsítva az egyházzal, így ezen a téren valóban nem volt szükség a szabályozás módosítására. A leányok esetében azonban más volt a helyzet: az 1930-as évek sematizmusaiból kiderül, hogy szinte csak a városokban, vagy a városi jellegű nagyobb ipari központokban működtek Mária-kongregációk az egyházmegyében, míg az előírt Szent Margit Egyesület szinte sehol sem alakult meg, így a zsinati statútumokban lefektetett kívánalmak a gyakorlatban csak kis mértékben teljesültek. Ezt a tapasztalatot – mint lentebb látni fogjuk – valóban be is építették az új zsinati statútumokba.

Az 1942. évi statútumok már külön fejezetben foglalkoztak a népművelés kérdésével, amely a téma felértékelődését jelzi. A tizenéves fiúk esetében a Levente-szervezet jelentősége nem csökkent, és a vele kapcsolatos kitételek is azonosak maradtak (Az 1942. évi... 152.2. §.). Azonban mellette a korábban említett egyesületek helyett – melyek, mint fentebb láttuk, nem igazán tudták betölteni elvárt feladatukat – az új zsinati statútumok az 1930-as évek közepén létrehozott Katolikus Agrárfjúsági Legényegyesületek Országos Testületét (KALOT) és a Katolikus Leánykörök Szövetségét (KALÁSZ) jelölték meg (Balogh, 1998. 26–32.; Gergely, 1999. 141–142, 155–164.), mint az egyházmegye hivatalos ifjúsági szervezeteit. Ezek megszervezését mindenhol a lelkipásztorok kötelességévé tették, és tevékenységükben mind a helyi papság, mint a katolikus iskolák tantestületének tagjai kötelesek voltak részt venni (Az 1942. évi... 152.1.

9 Országos katolikus társadalmi egyesület 1907 és 1949 között.

10 EFL Archivum Novum, Synodus Archidioeciesana, A káptalani bizottság által kért zsinati módosítások, 1941.

11 EFL Archivum Novum, Synodus Archidioeciesana, Az esperesi kerületek zsinati javaslatjai, 1941.

§.). Hasonlóképpen az 1930-as évek katolikus életének változását jelzi, hogy a felnőttek képzését már nem a Katolikus Népszövetség, hanem az 1932-ben alakult nagy katolikus társadalmi mozgalom, az Actio Catholica (Gianone, 2010) munkaprogramja alapján javasolták a statútumok (Az 1942. évi... 152.4. §.).

Az 1931-es és 1942-es egri egyházmegyei zsinatok határozataiból kitűnik, hogy a két világháború közötti években a Katolikus Egyház is felismerte a közösségi művelődés, valamint a felnőttnevelés és -képzés nemcsak vallási, hanem társadalmi jelentőségét, mely szorgalmazásával a magyar katolikus társadalom erősítését kívánta elérni az egyre jobban szekularizálódó világban a két irányból is fenyegető ellenséges ideológiai áramlatok – a náciizmus és a kommunizmus – között.

Források

Az 1931. évi egri egyházmegyei zsinat határozatai és törvényei (1931). Egri Érseki Líceumi Nyomda, Eger.

Az 1942. évi egri egyházmegyei zsinat határozatai és törvényei (1942). Egyházmegyei Szent János Nyomda, Eger.

Codex Iuris Canonici (1917). Roma. <http://www.jgray.org/codes/cic17lat.html>.

Egri Főegyházmegyei Levéltár (EFL) Archivum Novum, Synodus Archidioecesis, A káptalani bizottság által kért zsinati módosítások, 1941.

Egri Főegyházmegyei Levéltár (EFL) Archivum Novum, Synodus Archidioecesis, Az esperesi kerületek zsinati javaslatai, 1941.

Egri Főegyházmegyei Levéltár (EFL) Körlevelek.

Irodalom

Balogh Margit (1998): *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946*. Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 23. MTA Történettudományi Intézete. Budapest.

Bangha Béla (1911): *Mi a kongregáció?* Budapest.

Filla, W. (et al.) (1998, szerk.): *A felnőttképzés története Közép-Európában*. Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete. Budapest. 1998.

Gelencsér Katalin (é. n.): A művelődés, az öntevékeny közösségi művelődés formái és funkciói Magyarországon. In: B. Gelencsér Katalin (szerk.): *Művelődéstörténet II*. Tudás – Kultúra – Társadalom sorozat. Magyar Művelődési Intézet – Mikszáth Kiadó. Budapest. 674–702.

Gergely Ferenc (1976): *Horthy leventéi. A leventeintézmény története*. Kossuth Kiadó. [Budapest].

Gergely Jenő (1999): *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945*. Pannonica. H. n.

- Gianone András (2010): *Az Actio Catholica története Magyarországon 1932–1948.* ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola. Budapest.
- Harsányi István (1991, szerk.): *Népfőiskola. Tegnap, ma, holnap.* Püski Magyar Népfőiskolai Társaság. Budapest.
- Homonnayné Jób Klára (1987): *A Sárospataki Népfőiskola hatása a zempléni szabadművelődésre, 1931–1949.* Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Közművelődési Módszertani Központ. [Miskolc].
- Jakab Sándor és Varga Csaba (1986, szerk.): *A Sárospataki Népfőiskola, 1936–1986.* OKK, TIT. Budapest.
- Juhász Erika (2016, szerk.): *A felnőttek képzése és művelődése egykor és ma Magyarországon.* Csokonai Kiadó. Debrecen.
- Kádár Zsófia (2013): A pozsonyi jezsuita kollégium Mária-társulatának könyvkiadása és könyvterjesztése. *Egyháztörténeti Szemle.* 14. 1. sz. 5-45.
- Kongreganisták kézikönyve* (1937). „Mária-kongregáció” szerkesztősége. Budapest.
- Löffler Fülöp (1925): *A Mária-kongregációk.* „Mária-kongregáció”. Budapest.
- Magyar katolikus almanach III.* (1929). Országos Katolikus Szövetség. Budapest.
- Mihalovics Zsigmond (1943): *A katolikus körök időszerűsége.* Középponti Katolikus Kör. Budapest.
- Petrás Éva (2013): Társadalmi tanítás és szociális kérdés. Az egyház társadalmi tanításának recepciója a katolikus értelmiség körében, 1931–1944. *Egyháztörténeti Szemle.* 14. 2. sz. 3–19.
- Simándi Szilvia (2017): Középpontban a közösség és a tanulás. *Létünk.* 47. 3. sz. 57–67.
- Szecskó Károly (1992): *Az Egri Katolikus Legényegylet története.* Tanulmányok Heves megye történetéből 12. [Heves Megyei Levéltár]. Eger.
- Szigeti Tóth János (2013): *A népfőiskola a XIX–XX. században. Szerepe és fejlődése a magyar művelődésben.* Magyar Népfőiskolai Társaság. Budapest.
- T. Kiss Tamás (1999): Felnőttoktatás-történet Magyarországon. *Educatio.* 8. 1. sz. 3–14.
- Tengely Adrienn (2010): A katolikus hitbuzgalmi és karitatív egyesületek andragógiai tevékenysége a dualizmus kori Pécs példája alapján. In: Juhász Erika (szerk.): *Harmadfokú képzés, felnőttképzés és regionalizmus.* Center for Higher Education Research and Development Hungary. Debrecen. 385–390.
- Tengely Adrienn (2016, szerk.): Az 1931. és 1942. évi egri egyházmegyei zsinatok. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet. Budapest.
- Tomka Miklós és Goják János (1993, szerk.): *Az egyház társadalmi tanítása. Dokumentumok.* Szent István Társulat. Budapest.